

Dante, az „örök jelen”

Adalékok a hazai képzőművészeti Dante-recepció jelenkori történetéhez

A jelen tanulmány azzal a szándékkal készült, hogy a kortárs magyar vizuális művészet különböző indíttatású, sokszínű Dante-recepcióját számba vegye. A kutatás során gyorsan kiderült, hogy a terjedelmi korlátok miatt ez csupán egy korántsem teljes, bizonyos csomópontok mentén rendezett, vázlatos enumeráció lehet. Hiszen a firenzei költő szellemi örökségének gondozása Magyarországon számottevő történeti múltra tekinthet vissza, és tekintélyes tudományos és művészeti eredményekből építkezik. A magyar nyelvű fordítások (Angyal János, Szász Károly, Babits Mihály, Baranyi Ferenc, Nádasdy Ádám) számszerűsége és a hazai dantisztika (Péterfy Jenő, Kaposi József, Fülep Lajos, Koltay-Kastner Jenő, Kardos Tibor, Pál József, Kelemen János, Szabó Tibor stb.) kétszáz esztendősi tradíciója kiváló alapot jelent a kibontakozáshoz. A 2004-ben megalakult Magyar Dantisztikai Társaság tudományos és szervezőmunkájának is köszönhetően tudományos, művészeti és kulturális életünk igen aktív szerepet vállal a költő tiszteletének fenntartásában.

A XIX. század vége óta eltelt időben, amióta a magyar képzőművészek figyelme a komplex mű irányába fordult, az interpretációk sokaságával találkozhatunk, amelyek között alkalmi művek éppúgy fellelhetők, mint az opus összetett tartalmait felfejtő ciklusok.¹ A poéta személyes kultuszát ápoló kisplasztikától, a sorozatban gyártott kerámia-, porcelánrelikviáktól a monumentális köztéri alkotásokig, illetve az intim gyűjtői szenvedélyt kielégítő ex librisektől az illusztrált könyvek terjedelmes műgyűjtéseinek át a különféle emlékérmekig szinte mindennel találkozhat az érdeklődő.

Képzőművészeink az elmúlt három-négy évtizedben – mindenekelőtt az egyes évfordulók alkalmából szervezett – kiállításokra, meghívásos pályázatokra, a nem utolsósorban a költő emlékét ápoló ravennai biennálékra folyamatosan jelentkeztek az életműre reflektáló művekkel. Ennek köszönhetően igen gazdag a vizsgálat tárgyává tett anyag, amelyben a dantei mű sokrétű, bonyolult struktúrájának megfelelően eltérő alkotói szándékok nyilvánul-

Paczka Ferenc:
Dante,
1899, papír,
színes litográfia,
Magyar
Nemzeti Galéria

¹ KAPOSI József: *Dante Magyarországon*. Bp., Révai és Salamon Könyvnyomdája, 1911, 321–326.

nak meg. A kultúrhérosszá nemesült költő iránti egyszerű tiszteletadástól az enciklopédikus igényű szöveg illusztratív értelmezéseinek át az erkölcsi, filozófiai, metaforikus megközelítésekig, a műre és a szerző személyére történő konkrét utalásoktól az elvonatkoztatott, a *Commedia* szellemiségére reagáló, tematikus szinten csak az eredeti textussal párhuzamba állított, de annak valós motívumaira nem építő munkákig se szeri, se száma a reflexióknak. Természetesen – tényleges könyvillusztrációs megbízásokat itt most nem említve – az adott feladatnak megfelelően az egyes életművekbe illeszkedő egyszeri alkalmi megemlékezéstől a programszerű, számos esetben a *Commedia* százas felosztását ismétlő, invenciózus ciklusokig igen sokféle találkozási pontot agnoszkálhatunk. Elek Artúr (1876–1944) kilencven esztendeje Paul Schubring (1869–1935) Dante-illusztrációiról szóló könyvéhez² írt kritikájában a következő véleményt vetette papírra: „Messze elágazik az a hatás és kinyomozatlan területeken vész el, amellyel Dante megtermékenyítette az ábrázoló művészetet.”³

Dante munkássága – elsősorban a *Divina Commedia* – sokkal többet jelentett az irodalmi élménynél az európai gondolkodás számára, hiszen a középkor egyik leguniverzálisabb génusza az elmúlt hétszáz évben különös módon foglalkoztatta a társ művészetek alkotóit. A hatás jóformán felmérhetetlen, hiszen a hagyományos képzőművészettől az új médiumokig, a színháztól a filmig, a zenétől a balettig megszámlálhatatlan alkotás létrejöttében játszott szerepet.⁴ Aktualitása vitathatatlan, hiszen olyan témákról gondolkodik, mint a boldogság keresése, a rossz cselekedet büntetése, a jó cselekedet jutalma és az igazságosság fogalma. Magnum opusában a fantasztikus, sokszor szürreális leírások hatásos képként elevenednek meg az olvasó szeme előtt. A változatos jelek és jelképek metaforikus struktúrát alkotva váltak lebilincselő, komplex egységgé, így a hétköznapi valósága magától értetődően fonódott össze a természetfelettel. Annak ellenére, hogy a firenzei költőnek nagyon is fontos volt az itt és most kérdése, a következő korszakok művészei rendre felismerték a műnek a jövő nemzedékek számára aktuális üzeneteit.

Már a reneszánsz mesterei tudatosan merítették a *Divina Commediában* rejlő képzőművészeti lehetőségekből. Sandro Botticelli (1445–1510) például Cristoforo Landino (1424–1498) *Comento sopra la Commedia* című kötetéhez készített egy egész sorozatot, amely napjainkig

a képzőművészeti interpretációk láncolatát nyitotta meg. A XIV. századtól kezdve a kódexek jelentős csoportjában találkozhatunk az irodalmi szöveg, illetőleg a lenyűgöző költői képek illusztrációival. Természetes, hogy a könyvnyomtatás korszakában a kiadók a legjobb rajzolókat, grafikusokat bízták meg az „isteni mű” díszítésével. A manierizmusban, 1570 és 1593 között például Federico Zuccari (1539–1609) festette meg nagyhatású akvarelljeit. A XIX. században a romantika középkor felé fordulásával kézenfekvő, hogy Dante művét újra felfedezték, Delacroix és a preraffaeliták – különösképpen Dante Gabriel Rossetti (1828–1882) – számos darabbal adóztak a Sommo Poeta szellemének. Az akadémista tökély mestere, Jean-Auguste-Dominique Ingres (1780–1867) ugyanúgy foglalkozott vele, mint a zabolátlan, „ős-szürrealista/szimbolista” Johann Heinrich Fuseli (1741–1825). A fin de siècle korszakában Auguste Rodin (1840–1917) monumentális kapujával folytathatjuk a számbavételt. William Blake (1757–1827), Gustave Doré (1832–1883), Franz von Bayros (1866–1924) és Salvador Dalí (1904–1989) csakúgy rajzsorozatokban értelmezte a művet, mint ahogy Robert Rauschenberg (1925–2008), Renato Guttuso (1911–1987) sem tudta kivonni magát befolyása alól.⁵

Az egyes országok fogadtatástörténetét tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy Magyarországon mindig kitüntetett helye volt a babérkoszorús poéta művének. A kerek emléknapi kapcsolatok, a megelégnélkül kultusz hatására jelentős művek születtek. A XIX. század közepén Liszt Ferenc (1811–1886) *Zarándokévek – Második év: Itália* című zongoraciklusának hetedik darabjaként elhíresült *Dante-sonátájának* első változata 1837-ben látott napvilágot, majd 1857-ben, Drezdában színrallhatott fel először nagyromantikus *Dante-szimfóniája*. A szabadságharc leverése utáni borúlátó hangulat szülte 1852-ből Arany János *Dante* ódája, amelyet 1865-ben elküldött a költő születésének száz évfordulóját rendező firenzei pályázatra. A millenáris monumentális, alkalmi körképállítás divatja természetes módon talált igazodást a dantei oeuvre költői, szürreális képekben tobzódó világához. Az *Infernót*, Gárdonyi Géza (1863–1922) koncepciója alapján, Molnár Árpád és Trill Géza díszlettervező tizenkilenc színpadi kompozíciója jelenítette meg az enyhe zsigeri borzongást kedvelő közönség számára.⁶

A századforduló környékén a fokozódó tisztelet jeleként értékelhetjük Paczka Ferenc (1856–1925) színes li-

² SCHUBRING, Paul: *Illustrationen zu Dantes Göttlicher Komödie. Italien, 14. bis 16. Jahrhundert*. Zürich, Lipcse, Bécs, Amalthea-Verlag, 1931

³ ELEK Artúr: *Dante képes világa* = *Nyugat*, 1931. 24. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00527/16453.htm>

⁴ *Dante on View. The Reception of Dante in the Visual and Performing Arts*. Ed. BRAIDA, Antonella, CALÈ, Luisa, London, New York, Routledge, 2007

⁵ NÁTYI Róbert: *Végtelen, változó, örök színjáték. Dante hatása a kortárs magyar képzőművészetben* = *Dante Univerzuma – Dante's Unives*. Szerk. D. UDVARY Ildikó, NÁTYI Róbert, Bp., Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, 2021 (megjelenés alatt)

⁶ KOVÁCS Ákos: *Gárdonyi fényszínháza: A „Pokol”* = *Holmi*, 1997, 3. sz., 402–419.

Gulácsy Lajos:
Dante és
Beatrice,
1910 k., papír,
ceruza, toll, tus,
Magyar
Nemzeti Galéria

tográfáját (1899), Gulácsy Lajos (1882–1932) Paolót és Francescát, továbbá a toszkán költőt ábrázoló alkotásait.⁷ A szimbolizmus és szecesszió művészei közül Körösfői-Kriesch Aladárnak (1863–1920) a Zeneakadémia előcsarnokában festett, *Művészet forrása* című – preraffaelita ihletésű – falképe csakúgy Dante hatására vezethető vissza, mint Kövesházi Kalmár Elza (1876–1956) fantasztikus hullámgörbékkel pulzáló Paolo és Francescadomborműve.⁸ Száz esztendővel ezelőtt, 1921–1922-ben, a költő halálának hatszáz éves évfordulóján nagyszabású ünnepségsorozattal – a pesti Vigadóban, a Magyar Tudományos Akadémián, Debrecenben, Kolozsvárott, Székesfehérváron, Szombathelyen – emlékeztek meg hazánkban. A centenárius lebonyolítására Berzeviczy Albert (1853–1936), a Magyar Tudományos Akadémia elnöke vezetésével – a magyar–olasz kapcsolatokat ápolásának céljából – Corvin Mátyás Társaság jött létre. A Trianon utáni Magyarország számára ezzel megnyílt a lehetőség arra, hogy a jubileum eseményei segíthessenek a politikai elszigeteltségből való kiszabadulásban.⁹ Központi ceremóniának a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett ki-

állítás tekinthetjük, ahol az öt szekcióba rendszerezett anyagból az egyik egység a magyar művészek Dantéhoz készült munkáit mutatta be. Dudits Andor (1866–1944), Kacziány Ödön (1852–1933), Markó Lajos (1882–?), Tardos-Krenner Viktor (1866–1927), Than Mór (1828–1899), Udvary Géza (1872–1932) alkotásai mellett többek között Fülöp Elemér (1882–1949) és Csillag István (1881–1968) érmei is szerepeltek.¹⁰ Az egyesület az emlékv alkalmából Damkó József (1872–1955) és Berán Lajos (1882–1943) közreműködésével megrendelt egy kétoldalas emlékérmét is.

A felpozsduló érdeklődés egyik lépését Markó Lajos 1921-ben, éppen a Corvin Mátyás Társaságnak a jubileumi évre tervezett kiállítására, a *Pokolhoz* maratott rézkarc-szériája, majd Fáy Dezső (1888–1954) népszerű illusztrációi jelentették, amelyben Fáy negyven rajz segítségével értelmezte a babitsi fordítást.¹¹ Az először az Ernst Múzeumban kiállított gyűjteményről a *Nyugatban* megjelent recenziójában Farkas Zoltán (1880–1969) pontosan mutatott rá, hogy a rajzok – archaizálásuk ellenére – közelebb állnak a fordítás, mintsem az eredeti textus szellemiségé-

⁷ KIRÁLY Erzsébet: „Paolo és Francesca”. *Dante-kultusz Magyarországon 1900 körül* = *Művészettörténeti Értesítő*, 1997, 1–2. sz., 69–81.

⁸ KESERŰ Katalin: „Légi semmi” és „állandó alak”. *Dante a magyar szecesszióban* = *Irodalomtörténet*, 1986, 4. sz., 851–876.

⁹ SÓTI Lajos: „... a kapcsolat Olaszország és Magyarország között nem merülhet feledésbe.” *A Korvin Mátyás Egyesület működésének első évei és a Magyar Nemzeti Múzeum Dante-kiállítása* = *Folia Historica* 33.

Szerk. SZVITEK Róbert József, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2018, 91–105.

¹⁰ KAPOSI József: *A Dante-kiállítás képei és szobrai* = *Magyarország*, 1921, 249. sz., 6.

¹¹ NAMÉNYI Ernő: *Fáy Dezső Dante-illusztrációi* = *Magyar Grafika*, 1931, XII./1–2. sz., 37.

hez.¹² Fáy egyébként megrendelés nélkül, önálló inven-
cióját követve készítette el a sorozatot, amely később
mégsem jelent meg könyv formátumban. Hasonló utat
járt be az eredetileg festőnek készülő Bartoniek Anna
(1896–1978), aki a fametszet technikájával ismerkedve
– szintén egyéni elképzeléséhez ragaszkodva – készítette
el Dante-lapjainak fesztelen, kísérletező portfólióját.¹³

Az előző század közepének Dantéra vonatkozó hazai
képzőművészeti recepciótörténete egyáltalán nincs fel-
dolgozva. Néhány emléket érdemes itt is megemlítenünk.
Figyelmet érdemlő Ruttkay György (1898–1974) kilenc-
venkilenc akvarellből álló Dante-összeállítás, amelyet
1958 és 1963 között festett. Losonci Miklós (1929–2010)
Babits magyartításához hasonlóan, értelmező műfordítás-
ként értékeli az absztrakciós stilizálás eszköztárát bevető
ciklust.¹⁴

Az 1965-ös emlékünnephez közeledve rajzolta Gy. Sza-
bó Béla (1905–1985) erdélyi grafikusművész húsz lapból
álló Dante-mappáját. A metsző tömören így fogalmazott:
„Már első olvasáskor megejtett ez az írás, hisz gyakran
egyetlen sora is olyan távlatokat nyit meg, hogy illusztrá-
tór legyen a talpán, aki fantáziáját követni tudja. Száz
énekből egész világrendszert épít fel, s ezt a tömörséget
egy fametsző esetleg mindenkinél jobban megcsodálja.”¹⁵
A lapokon részben a költő a főszereplő, illetve Gy. Szabó
Dante szemszögéből ábrázolta a jelenetek jelentős hánya-
dát is.

Két évtizeddel később az antik örökséghez, mediter-
rán kultúrához, az itáliai művészethez sok szállal kötődő
Borsos Miklós (1906–1990) az 1986-os kiadáshoz készí-
tett részenként három-három, összesen kilenc szitanyo-
matot, amelyekben a dantei látomások végletekig letisztult,
sallangmentes vizuális nyelvét alkotta meg.¹⁶ Az egyvona-
las rajzok szereplői – a nap, a hold, az égítetek kíséreté-
ben – kozmikusra tágított, sematizált szcénában jelennek
meg. Maga a művész nyilatkozta, hogy a kilencvenkilenc
rajz helyett, kilencet készíteni mekkora kihívást jelentett
számára. „De azután, addig olvastam Babits fordítását,
addig töprengtem Dante vízióin, amíg ráéreztem, hogyan
lehet a Poklot, a Purgatóriumot és a Paradicsomot úgy
felidézni, hogy a rajz valóban a képzőművészet nyelvé-
n

szóljon – ne kelljen hozzá magyarázat” – kommentálta
a mester.¹⁷

A 70-es évek közepén kezdte el Kajári Gyula (1926–
1995) grafikusművész az európai kultúra nagy személyi-
ségeinek portrégalériáját rajzolni. 1975-ben Dante szí-
gorú arcmásának szikár, lendületes krétarajzával látott
neki nagyszabású vállalkozásának.¹⁸

2016-ban Tihanyban a Kogart a XX. századi illusztrá-
ciótörténetünk három, különböző időszakában és eltérő
szellemi irányultságú korszakában született opusát mu-
tatta be. A Fáy-féle és a Borsos-sorozatot Bencsik János-
nak eredetileg 1978-ban ismertetett harminchárom litog-
ráfiájával kiegészítve tárta a közönség elé.¹⁹ Bencsiknél
már érzékelhető az a hatás, amely az utóbbi évtizedek
hazai Dante-értelmezéseit elemezve alapvetésként nyug-
tázható, jelesül, hogy a művész már nem közvetlen a szö-
veghez alkotott illusztrációegyüttest, hanem inkább pár-
beszédet folytatva az irodalmi művel, újraértelmezi azt.

Az ezredforduló közeledtével Lajos Ferenc (1912–
1998) is csatlakozott azoknak a szerzőknek a táborához,
akik a teljes műhöz készítettek ciklust. Először 1990-ben
jelent meg a *Purgatóriumhoz* és a *Paradicsomhoz* har-
minckét rajza, majd két évvel később az *Inferno* huszonhat
darabja is napvilágot látott.

A múlt század utolsó dekádján szobrászaink közül Ma-
darassy István mintázta a legterjedelmesebb műsorozatot,
hiszen az 1990-es évek eleje óta az egész *Commediát* si-
került egy száz darabot tartalmazó, 25 × 25 centiméteres
szoborképekből álló ciklusban összefoglalnia. Az első –
a Pokol kapuját ábrázoló – vörösrézből készült, színezett
szoborképpel az 1994-es ravennai Dante Biennálé arany-
érmét nyerte el. A következő tárlatra a Purgatórium, majd
az utána két évvel megszervezett enumerációra a Paradi-
csom kapujával jelentkezett. Az együttes végül 2016-ban
vált teljessé.²⁰

Szobrászaink számos esetben mintáztak Dante sze-
mélyéhez, ugyanakkor az *Isteni Színjátékhoz* köthető
plasztikákat, emlékérmeket. Álljon itt néhány név a sok
közül: Cséri Lajos (1928–2020), Janzer Frigyes, Kiss
György, Martsa István (1912–1978), Szathmáry Gyön-
gyi, Tápai Antal (1902–1986) mind hozzátett a hazai

¹² FARKAS Zoltán: *Fáy Dezső Dante-illusztrációi = Nyugat*, 1931, 7. sz., 485–488.

¹³ BAKOS Katalin: *Fametszet és illusztráció: könyv, album, mappa, sorozat 1920–1940 = A modern magyar fa- és linóleumművészet 1890–1950*. Szerk. RÓKA Enikő, Miskolc, 2005, 71–103., 86–87.

¹⁴ LOSONCI Miklós: *Ruttkay György aktivista festő életműve = Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXII–XXIII*. Szerk. SZABADFALVI József, Miskolc, Hermann Ottó Múzeum, 1985, 207–231, 223.

¹⁵ *Kép és Gondolat. A Múzeumok éjszakáján nyílt a Dante Isteni színjátékához kapcsolódó kiállítás a Plakát- és Képzőművészeti Múzeumban*. Bp., OSZK, 2013–2014 = <https://www.oszk.hu/kiallitasok/kep-es-gondolat>

¹⁶ SZABÓ Tibor: *Megkezdett öröklét. Dante a XX. századi Magyarországon*. Bp., Balassi, 2003, 181.

¹⁷ „A ma művésze nem ismételheti elődeit” – Két tihanyi beszélgetés Borsos Miklóssal.

http://www.c3.hu/~eufuzetek/index_2021.php?nagya=20_21/2021_C04_BorsosMiklos.html

¹⁸ SZABÓ: *i. m.* (2003), 181–182.

¹⁹ *Dante – Az Isteni Színjáték három művész értelmezésében*. Kogart-kiállítások, Tihany, 2016. február 5. – 2016. április 24.

²⁰ PROKOPP Mária: *Madarassy István ötvös- és szobrászművész = Aracs*, 2017, 1. sz., 108–118., 114–115.

Dante-tisztelet vizuális példatárához. Előfordul, hogy – az emberélet felén – az alkotó életkora adja az apropót a számvetésre. Csíkszentmihályi Róbert (1940–2021) például 1975-ben, harmincöt évesen mintázta meg „Incipit vita nova” feliratú emlékérmét, amelyet Juhász Ferenc a szobrászról írt elemzésében kulcsműként aposztrofált.²¹ A költőhöz fűződő ravennai Biennálék (Biennale Dantesca) és a magyar szobrászoknak, érmészeknek több évtizedre visszavezethető, szoros kapcsolata egyaránt művek sokaságát hívta életre.²²

2001-ben Ravennában a magyar kereszténység ezeréves évfordulójának tiszteletére *Dante in Ungheria* címen szerveztek összefoglaló kiállítást, amelyen nyolcvanegy magyar éremművész, szobrász és képzőművész mutatta be Dante hatására készült 236 kisplasztikáját, érmét, plakettjét és grafikáját. A teljesség igénye nélküli felsorolás – Albert Ildikó, Csíkszentmihályi Róbert, Egyed Emma (1935–2016), Fusz György, Kiss Ilona, Kutas László, Tóth Sándor (1933–2019) – a szemléletek és megközelítésmódok sokféleségére világít rá.²³ A magyar kulturális jelenlét elismeréseként, az év hivatalos Dante-érmét Kutas László mintázta, amelynek előlapját a költőről készült karakteres portré, míg hátlapját a magyar Szent Korona díszíti.

2005-ben a budapesti Olasz Kulturális Intézet hívott létre kollektív tárlatot több mint negyven magyar művész részvételével, amelyet Budapest és Szeged után a Római Magyar Akadémián, ezenfelül Pescarában is bemutatnak.²⁴ A plasztikát Egyed Emma, Kampfl József, Lantos Györgyi, Lugossy Mária (1950–2012), Máté István, Pál Mihály, Szabó György, Szanyi Péter, Szentirmai Zoltán (1941–2014), Szöllősy Enikő és Tóth Sándor képviselte. A kiállítás címében is jelzett illusztráció, pontosabban szólva a grafika számban a rendezvény legkisebb együttese volt, jelezvén a tendenciát, hogy a kortárs értelmezések egyre távolabb kerültek a szöveg tényleges megjelenítésétől, így B. Szabó Edit, König Róbert (1951–2014) és Kőhegyi Gyula képviselte a hazai törekvéseket az Örök Városban.

A stílusosan és tematikailag szempontból változatos festészeti anyagban a szimbolikus, metaforikus megközelítések domináltak. Baksai József goyai mélységű, sötét infernális jelenetei, Ásztai Csaba és Kovács Péter Balázs puritán sejt-

etései, Szurcsik József a dantei pokol bugyrait, útvesztőit idéző spirálisan csavarodó emberfej-labirintusai, Végh András krokiszerű festői gesztusai, a koncentrikus körökbe rendezett zárandokok végtelen vonulása és Vilhelm Károlynak (1943–2011), illetve Varsányi Árpádnak a *Paradicsom* derűs hangulatát megjelenítő színes, expresszív festői futamai a kortárs elképzelések pluralizmusát jelezték. Dréher János, Gallusz Gyöngyi, Hajdú László, Wagner László és Wrobel Péter a dantei geometria és térelképzelések ábrándjait ültette át a kép virtuális terébe, kozmikus tágítva e témakör mondanivalóját. Ganczaugh Miklós, Halbauer Ede, Kéri Imre, Kopócsy Judit, Kovács Borbála, Mayer Berta és Mózes Katalin az informel absztraháló eszközeivel vallott a toszkán poéta univerzalizmusáról, míg Ádám Zoltán, Benkő Cs. Gyula, Jovián György, Szabados Árpád (1944–2017) és Szegedi Katalin, valamint Varga Amár László a dantei túlvilág topografikus szemléletét idézte víziójában.

A szövegtől független képzőművészeti értelmezések széles körben megjelenített összhangzatához a katalógus előszavában Pál József a következő frappáns magyarázatot fűzte: „Dante teológiai poétikája megkönnyíti a művészek dolgát... Hősei örök formáját mutatja fel az utókornak, nem azok időnek alávetett, esetleges és szubjektív képét. Sorsuk Dante és a mi sorsunk egy-egy lehetséges folytatása. A számos alakváltozat valamelyikében szinte mindenki megtalálja a sajátját is.”²⁵

2015-ben a költő születésének 750. emléknapijára a Palazzo Falconieriben újfent kiállítást rendeztek, amelyen Balázs Eszter, Bardócz Lajos, Károlyi András, Mihályfi Mária, Szakács Imre és Törley Mária munkáit láthatta az Urbs közönsége.²⁶ A 80-as évek végétől eltelt bő negyedszázadban a klasszikus, a szöveg értelmét vizuális nyelvre átültető illusztrációtól az etikai kérdésekre hangolt humanista szemléleten át a metafizikus, szimbolikus tartalmú interpretációkig számos olvasattal találkozhattunk.²⁷

A toszkán poéta halálának hétszázadik évfordulójára a világon számos rendezvénnyel, kiállítással készültek, így a magyar művészeti szcéná is reagált az eseményre. Igaz, hogy a pandémia nélkül talán még több program valósulhatott volna meg. A Petőfi Irodalmi Múzeum Pál József kuratori koncepciója alapján „*Silány időből az örök-kévalóba*” címmel kultúrtörténeti kalandozásra, a költő

²¹ KOPIN Katalin: *Rejtekerdő. Csíkszentmihályi Róbert Kossuth-díjas szobrász kiállítása = Rejtekerdő. Szentendre, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2017, 5–10., 6.*

²² SZABÓ Tibor: *Dante-reflexiók. Paradigmaváltás a magyar dantisztikában. Bp., Hungarovox, 2018, 175–176.*

²³ *Dante In Ungheria. Scultura, medaglio, pittura, grafica editoria di Autori Ungheresi tema dantesco nel 1000 anniversaria dell' Ungheria Cristiana. Centro Dantesco dei Frati Minori Conventuali, Ravenna, 2001*

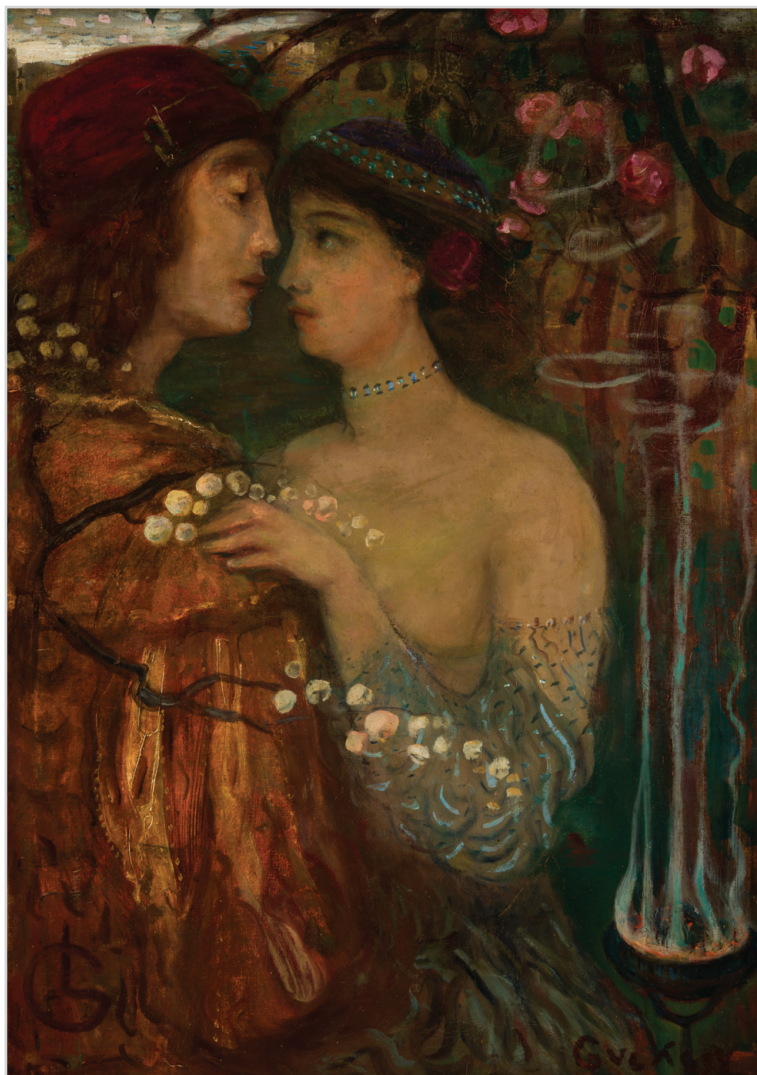
²⁴ *The Divine Comedy Illustrated by Hungarian Artists – La Divina*

Commedia illustrata degli Artisti Ungheresi – Magyar művészek illusztrációi az Isteni színjátékhoz. 2005/2006. Budapest, Szeged, Róma, Pescara, Istituto Italiano di Cultura di Budapest, 2006

²⁵ PÁL József: *Miért éppen Dante Commedijá?* = Uo., 13–14.

²⁶ SZABÓ Tibor: *Dante és a magyar kultúra = Kultúratudományi Szemle, 2021, 2. sz., 6–12., 11.*

²⁷ JANKOVICH Júlia: *Dante Alighieri születésének 750 évfordulójára rendezett kiállításához. Dante 750 Roma. Roma, Accademia d'Ungheria, 2015, 7–9.*

Gulácsy Lajos:
Varázslat,
1906–1907,
vászon, olaj,
Magyar
Nemzeti Galéria

irodalmi, képzőművészeti és zenei hatásának feldolgozására vállalkozott.²⁸ *Infernális bűnök – Dante körei* címen a Halszajoptika Képirodalmi Hálózat a Kispont Galériában szervezett kirakatkiállítást, amely a dantei bűnhierarchiára, napjainkban alkalmazható aktualitásaira, a jelennek szóló üzeneteire reagált.

A Római Magyar Akadémia szeptember végén megnyílt *Kinek a pokla ma Dante pokla?* című kiállítása – Sulyok Miklós kurátori válogatásában – a Magyar Művészeti Akadémia négy tagjának műveiből nyújtott ízelítőt. Baksai József, Gaál József, Lovas Ilona (1946–2021) és Szurcsik József *Pokol-felfogásai* nem illusztratív módon közelítenek a címben megfogalmazott kérdéshez, hanem azokra az archetipusokra fordítanak figyelmet, amelyek könnye-

dén kapcsolódnak a dantei előképekhez is. Mind a négyük rendszeresen visszatérő motívuma a szakralitás, a vallás, a kárhozat, a próbatétel, a test és lélek kapcsolata, amelyeket valamifajta pszichológiai nézőpontból értelmeznek. A kultúra mélyrétegei, az archaikus múlt mitológiai biztos alapot jelentenek számukra egyéni, szimbolikus, allegorikus ikonográfiájuk kialakításához. Lovas Ilona videóinstallációja az emberiség szenvedéstörténetének hatásos feldolgozása, amelyhez nehézség nélkül kapcsolható a három festő sajátos, a hétköznapin felülemelkedő művészete, egyéni pokoljárása. A katalógus előszavát jegyző Sturcz János szerint összeköti őket a „pokoli” sötétség, mivel mindhármuk festészetében dominálnak az éjszakai vagy félhomályban játszódó scénáriók.²⁹

Az évforduló apropóján a mindenekelőtt grafikusként ismert Sárkány Győző *Végtelen színjáték* című, száz darabból álló fotószeriával hódolt a nagy toszkán költő munkássága előtt. A tervezett kiállítássorozat, azonfelül az abból készült album nem Dante *Divina Commediájának* illusztrált kiadása, hanem annak jellegzetes, művészi átírata. Sárkány számára Dante életműve egyfajta kiindulás, biztos iránytű, értékteremtő, stabil viszonyítási pont, amelynek felvetéseit, létkérdéseit, etikus alapállását érdemes korunkban is folytonosan újragondolni. Miként Dante képzelet szülte tájakat járt be és írt le részletes aprólékossággal, hatalmas megjelenítőerővel, úgy Sárkány éppen fordítva, valóságos, létező vidéket fogalmazott át és változtatott a fantázia birodalmává, a szabad asszociációk szárnyaló terepévé.

A középkori irodalmi hőrosz halálának hétszáz éves emléknapi egyfajta kiindulópontot szolgáltatott a jelenkori képzőművész számára, hogy az originális mű textusától teljesen független modern interpretációt hozzon létre, amelynek alapja a Covid-járvány okozta kényszerű karanténidőszak természetjárásának eredményeként született. A természetben működő organikus rend, az élő folyamat permanens dinamikája így válhat a *Színjáték* komplex tematikájának parafrázisává. A művész a lokálisból kiindulva szélesre tárja az egyetemes horizont irányába az interpretáció kapuit, hiszen fotósorozatán a szentendrei Bükkös-patak részletei elevenednek meg, alakulnak át – a képzelőtehetség segítségével, a néző beleérző képességét segítségül hívva – végtelen, filmszerűen hömpölygő színjáték villódzó fényekből és élénk színekből felépülő illúziójává.³⁰

A *Dante 700* című programsorozat részeként, szintén a jubileum apropójából állította össze Géczy János ron-

²⁸ „Silány időből az örökkévalóba”. Dante hatása a magyar irodalomban, képzőművészetben és zenében. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021. szeptember 15. – december 31.

²⁹ Ezúton köszönöm szépen STURCZ Jánosnak, hogy a katalógus szövegének könyvvé bővülő kéziratába betekintést nyerhettem.

³⁰ NÁTYI Róbert: *Neverending Story* = SÁRKÁNY Győző: *Végtelen színjáték*. (megjelenés alatt)

csolt papírokból, tépett plakátrészletekből álló, dekolázs technikával készült, kép és szöveg kölcsönhatására épülő ciklusát, amely a *Pokol XXIII.* énekének vizuális megjelenítése.³¹ Az efemer nyersanyag, a kultúra hulladéka, amelyek a nap, a szél, az eső eróziója és a járókelők tudatos rongálása következtében személtre kerültek, az újrahasznosítás által a képek virtuális terében új értelmet kaptak. Az alkotó több évtizede kísérletezik az említett technikával, munkáiban metodológiai szempontok alapján fordult a költőhöz. Az eredeti – kisajátított – elemeknek sem felhasználott motívumai, sem a beillesztett szövegtöredékek alapján egyáltalán nincs köze az értelmezett műhöz. Az összeállítás vizuális, illetve szellemi eredőiből és a segítségével hívott – Nádasdy Ádám-féle fordítás – *Commedia*-idézeteiből a néző asszociációs képességeire építve következik a többsíkú Dante-értelmezés, amely a kulturális emlékezet színes, absztrakt, vibráló, festői felületű közvetítőjévé válik szemünk előtt.

A 2005-ös tárlat analógiájára, annak szerves folytatásaként a 700. évfordulón a Magyar Dantisztikai Társaság, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete és a Tiszatáj Alapítvány közös szervezésében Sárkány Győző grafikusművész és e sorok írójának kurátori részvételével – meghívásos formában – félszáz magyar művész ötven alkotása segítségével kísérlete meg újragondolni az univerzális mű alapján napjaink történeteit, a *Komédia* etikai, erkölcsi, humánus távlatait. A szakmai érdeklődésre és a rendezvény horizontjára jellemző, hogy a reprezentatív seregszemle nemzetközi turnésorozatra indulhatott. Hiszen a dunaszerdahelyi Magyar Kortárs Galériában debütáló anyagot a szentendrei MANK Galéria fogadja be, majd a 2022 elején a szegedi Regionális Összművészeti Központba (REÖK) érkezik, ezután az Olasz Kulturális Intézetben nézheti meg a fővárosi közönség a műveket. A folytatás tavasszal a Római Magyar Akadémia barokk palotájának patinás falai között lesz látogatható, összekapcsolva Tóth Péter zeneszerző *Isteni pokol* című oratóriumának a római Chiesa Nuovában történő olaszországi ősbemutatójával.

Tekintve, hogy a kollekció csaknem felöleli a hazai képzőművészeti Dante-reflexiók típusainak szinte teljes repertoárját, érdemes néhány kiragadott példán bemutatni a különböző variánsokat. Alapvetésként konstataható, hogy a pályázók nagy többsége teljesen szabadon értelmezte a felkérést, így az ábrázolások a szövegnek nem kísérői, hanem újraértelmezői. A vizualitás sokszínű, plurális nyelvén, szenzibilis médiumokként az eredeti opusnak napjainkhoz szóló üzeneteit, az évszázadok alatt kifejtett eredményeit kultúránkban betöltött változó szerepé-

hez idomulva fogalmazták meg. A két csoportra osztható műalkotások egyik része közvetlen, a szöveg alapján létrehívott reflexió, parafrázis, a másikba a teljesen szabad asszociációkra épülő művek rendezhetők. Igazolva azt a költő által is preferált tételt, amelyet Dante támogatójának, Verona egykori urának, Can Grande della Scalának írt egyik levelében megfogalmazott. Szerinte a számos értelmezési rétegnek négy fontos eleme van: a szöveg szerinti, az allegorikus, a morális, ezenfelül az anagógikus.³² A kortárs művészet megközelítéseinek jelentős többségénél a szövegszerű értelmezésekről az utóbbi háromra helyeződött át a hangsúly.

Áttekintve a mezőnyt, jól körvonalazható az az együttes, amelyben hommage-ként, a tiszteletadás félreérthetetlen jeleként tűnik fel Dante az európai művészetből jól ismert, jellegzetes portréinak egy-egy változata, tovább bővítve az eddig is elképesztően gazdag ikonográfiai példatárát. Varga Amár László a XV. századi firenzei miniatúrafestészet köréből ismert, markáns arcélú profil felhasználásával elevenítette fel a Sommo Poétát. Sárkány Roland viszont a költő nagy rajongója, Sandro Botticelli 1495 körül készült arcképét ültette át a grafika nyelvére. Vásárhelyi Antalnál a Dan Brown *Inferno* című regényéből is közismert, Firenzében őrzött halotti maszkból indult ki az a geometriai tisztaságú túlvilágmodell, amely a művészettörténetben elterjedt, népszerű elképzeléseket ötvözi a konceptuális művészet filozofikus megközelítései.

Feltűnő, hogy a költői képek gazdagsága következtében a *Pokol* infernális megjelenítése, kiváltképp a Pokol kapujának megszólító erejű, költői jelenése több munkát inspirált (Pistyr Imre, Magyar Gábor Valter). A selva oscura nagy, sötét erdeje, „e sűrű, kúsza, vad vadon” például Kelemen Dénes Lehel és ifj. Durkó Zsoltot is megihlette, míg leszögezhetjük, hogy a *Purgatórium*ban a spirituális megtisztulás lehetőségét felvető témák és a *Paradicsom* aranykort idéző képei már jóval kevesebb képzőművészt ösztönöznek.

A dantei mítosz újrateljesítésének igénye, a képzelet határtalan térségei sokakat csábítottak kozmikus, metafizikus kalandozásra (Lencsés Ida, Mayer Berta, Olajos György, Puha Ferenc, Sárkány Győző, Wrobel Péter). A geometrikus formaképzés absztraháló nyelvezete szintúgy kapcsolható a dantei szakrális geometriához. Ennek következtében a letisztult, konstruktív alakítás fegyelmezett rendje, a költő tapasztalataink újraértelmezése Aknay János, Bereznai Péter, Dréher János, Matzon Ákos, Nagámi, Serényi H. Zsigmond munkáiban felidézi Dante szellemét.

³¹ Tiszatáj Szalon, Szeged, 2021. október 11. – 2021. november 5.

³² SZABÓ: i. m. (2018), 13.

Henn László András a sejthető, az irodalmi műben is csak alig hivatkozott jelenségek érdeklik, az úton levés élménye, a megismerés nagy kalandja foglalkoztatja. Henn a Pokolhoz vezető utat vetíti elénk színes, opálos fényben tartott, lírai, rejtelmes látomásában. Budaházi Tibor ugyancsak az utazás toposzával jelenítette meg a költő szellemét. A modern Róma és a történelmi Urbs konfrontációjából keletkező, vizuális koordinátarendszer feszültségteremtő színpadára Domenico Ghirlandaio Santa Maria Novella-beli, *Mária születése* freskójának szereplői visznek mozgást és életet. Ázbej Kristóf kaleidoszkópképekre emlékeztető látványos, színes mandalája két korábbi, híres Dante-értelmező – William Blake és Salvador Dalí – műveit parafrázeálta, felhíva a figyelmet a hagyomány mindig megújuló folytathatóságára, a dantei mű maradandóságára. Fürjesi Csaba korunk eseményeiből kiindulva, a tényleges műre történő utalások nélkül, Dante örökérvényű aktualitásáról szól. A semmiből érkező, háttározottan egy irányba – mégis definiálatlan cél felé – menetelő férfiak csoportja legalább annyi kérdést vet fel, mint amennyire talányos a titokzatos kompozíció.

Kalmár János, Drozsnyik István, Luzsica Lajos Dante szerelmének – az évszázadok folyamán az elérhetetlenség toposzává nemesült – mennyei Beatrice transzcendens szellemének állított emlékművet. Ördög Noémi (Naomi Devil) szimbólumokkal telített montázsában, amelynek középpontjában Beatrice reneszánsz Vénuszok ihlette alakja helyezkedik el, a kezdet és a vég egyidejűleg van jelen.

Az aktuális jubileumra elkészült művek is hűen jelzik, hogy Magyarországon Dante kultusza, múlhatatlan művének tekintélye nemcsak az elmúlt két évszázadban virágzott, hanem a nemes tradíciót folytatva a kortárs művészek is bőségesen találhatnak benne fogódzót. A költő túlvilág-konceptióját az elmúlt századok alatt revidéálták. Napjainkban mást értünk és gondolunk a pokol, purgatórium, mennyország fogalmáról, mint a trecentóban, de az 1300-as évek emberének erkölcsi, a műben felvetett morális, etikai kérdések manapság is zavarba ejtően ismerősek lehetnek. Az eltérő megközelítések sokasága ráébreszt arra, hogy Dante költői világa, összetett rendszere „örök jelenként” állandó továbbgondolásra ösztönöz minket, jelenkori újragondolókat.

Gulácsy Lajos:
Dante találkozása
Beatricével,
1906. k.,
vászon, olaj,
Magyar
Nemzeti Galéria

